

Målnummer: Ö731-17**Avdelning:** 1**Domsnummer:****Avgörandedatum:** 2018-02-18

Rubrik: En gäldenär som har beviljats skuldsanering har senare erhållit ersättning enligt lagen (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall. Vid en helhetsbedömning, där ersättningens särskilda syfte och gäldenärens nuvarande förhållanden har vägts in, har det ansetts att ersättningen inte bör föranleda ändring av skuldsaneringsbeslutet.

Lagrum: 24 § första stycket 5 skuldsaneringslagen (2006:548)

Rättsfall:

- NJA 2005 s. 303
- NJA 2011 s. 957

REFERAT

Kronofogdemyndigheten

Enligt beslut av Kronofogdemyndigheten den 5 augusti 2013 erhöll R.M. skuldsanering utan betalningsplan.

En av borgenärerna, Centrala studiestödsnämnden, begärde senare att myndigheten skulle ändra beslutet med anledning av att R.M. hade fått ersättning med 250 000 kr enligt lagen (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall.

R.M. motsatte sig nämndens ansökan och begärde att skuldsaneringen skulle fortgå enligt det tidigare beslutet.

Kronofogdemyndigheten (Sofie Wärnhem) anförde i beslut den 18 maj 2016 följande.

Efter ansökan från en borgenär kan Kronofogden upphäva eller ändra ett beslut om skuldsanering om ekonomin har förbättrats väsentligt för den som har skuldsanering. Förbättringen måste bero på omständigheter som inte gick att förutse när beslutet om skuldsanering togs.

Stöd för detta finns i 24 § första stycket femte punkten skuldsaneringslagen (2006:548).

Med väsentlig förbättring menas till exempel en betydande inkomstökning, en större vinst, ett större arv eller liknande. Normala årliga löneökningar kan inte leda till att ett beslut om skuldsanering ändras eller upphävs.

Kronofogdens bedömning

Genom ersättningen om 250 000 kr från Ersättningsnämnden har R.M:s ekonomi förbättrats efter beslutet om skuldsanering. Kronofogden anser att det rör sig om en väsentlig förbättring som beror på omständigheter som inte gick att förutse när beslutet togs.

Ersättningen utges som ett erkännande av att den enskilde utsatts för oförsvarligt lidande och inte som en skadeståndsrättslig kompensation för

någon konkret skada. I förarbetena till lagen (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp och försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall framgår att ersättningen inte ska vara fredad från utmätning eftersom den inte är avsedd att ersätta en särskild skada. Ersättningen ska därför inte heller i skuldsaneringssammanhang vara fredad.

R.M. har anfört flertalet beaktansvärda skäl till varför ersättningen inte ska komma hennes borgenärer till del. Hon har även bifogat flertalet intyg som styrker det hon anfört. Kronofogden anser inte att man kan likställa ersättningen med en lotterivinst eller arv. Även om ersättningen inte vilar på skadeståndsrättsliga principer har den klara likheter med skadestånd på grund av ideella skador. Kronofogden anser att R.M. har visat att delar av den ersättning som betalats ut ska gå till omkostnader hon bör förbehållas medel för. Av förbehållsbeloppsberäkningen som bifogas beslutet framgår vidare att R.M. lever under existensminimum. Att inte lägga ut någon del av ersättningen skulle kunna anses stötande.

Mot bakgrund av ovanstående anser Kronofogden att beslutet om skuldsanering ska ändras så att R.M. ska betala ett engångsbelopp om 100 000 kr till sina borgenärer.

BESLUT

Kronofogdemyndigheten ändrar R.M:s beslut om skuldsanering. Ändringen innebär att R.M. ska betala 100 000 kr i juni 2016. Resten av skuldsaneringsperioden, juli 2016 till och med augusti 2018, löper utan betalningsplan.

Norrtälje tingsrätt

R.M. överklagade i Norrtälje tingsrätt och yrkade att tingsrätten skulle upphäva ändringsbeslutet.

Tingsrätten (rådmannen Mikael Gulliksson) meddelade den 25 oktober 2016 följande beslut.

TINGSRÄTTENS SKÄL

Tingsrätten ansluter sig till Kronofogdens bedömning att den ersättning som R.M. fått innebär en väsentlig förbättring av hennes ekonomi samt att den inte kan anses vara fredad i skuldsaneringssammanhang. R.M. har anfört flera beaktansvärda skäl till varför hon har behov av ersättningen vilka får anses bli tillgodosedda genom att R.M. får behålla 150 000 kr av de 250 000 kr som Ersättningsnämnden betalade ut. Det har i övrigt inte framkommit andra skäl som kan ligga till grund för en ändring av Kronofogdens beslut. Överklagandet ska därför lämnas utan bifall.

TINGSRÄTTENS AVGÖRANDE

Tingsrätten avslår R.M:s överklagande.

Svea hovrätt

R.M. överklagade i Svea hovrätt och yrkade att hovrätten skulle avslå Centrala studiestödsnämndens yrkande om omprövning av skuldsaneringen. Som skäl anförde hon i huvudsak följande. Den ersättning hon erhållit vilar på skadeståndsrättslig grund och utgör en ekonomisk gottgörelse för psykiskt och fysiskt lidande hon under sin uppväxt utsatts för. Ersättningen är således att likställa med sådan ideell ersättning som med hänvisning till 5 kap. 7 § UB inte bör tas i anspråk vid skuldsanering. Vidare är hennes ekonomiska situation sådan att hon är i behov av att få behålla ersättningen då hennes situation förändrats till det sämre i förhållande till när beslutet om skuldsanering togs. Hon kommer framöver inte att kunna återgå i arbete och hon är beroende av

bil för att klara vardagen. Hon behöver även ersättningen för att kunna betala för sina vårdbehov, särskilt vad avser tandvård.

Hovrätten (hovrättsråden Christian von Szalay och Marianne Åbyhammar samt tf. hovrättsassessorn Erik Hellsten, referent) anförde i beslut den 20 januari 2017 följande.

SKÄLEN FÖR BESLUTET

Efter tingsrättens avgörande har en ny skuldsaneringslag (2016:675) trätt i kraft. Enligt lagens övergångsbestämmelser ska äldre bestämmelser gälla i fråga om beslut om skuldsanering som vunnit laga kraft före ikraftträdandet. Vid den nu aktuella prövningen ska alltså bestämmelserna i skuldsaneringslagen (2006:548) alltså tillämpas.

Huvudfrågan i målet är om en ersättning enligt 2012 års ersättningslag är fredad från borgenärerna vid en skuldsanering.

En förutsättning för att skuldsanering ska beviljas är enligt 4 § första stycket 1 i 2006 års skuldsaneringslag att gäldenären är på obestånd och så skuldsatt att denne inte kan antas ha förmåga att betala sina skulder inom överskådlig tid (s.k. kvalificerad insolvens). Vid denna prövning är det nettoskuldbördan som ska beaktas, dvs. den återstående skuldbördan sedan gäldenären realiserat den egendom som gäldenären och dennes familj inte är i oundgängligt behov av (prop. 1993/94:123 s. 93). Utgångspunkten är alltså att gäldenärens samtliga tillgångar ska beaktas redan vid prövningen av om gäldenären ska beviljas skuldsanering. Det har inte ansetts rimligt att en gäldenär som vill komma ifråga för skuldsanering ska kunna behålla t.ex. en dyrare bostad, sommarhus, båt eller liknande, än mindre större kapitaltillgångar.

På motsvarande sätt förhåller det sig vid bestämmande av vilket belopp som ska fördelas mellan borgenärerna vid en skuldsanering. Enligt 9 § andra stycket ska beloppet nämligen bestämmas med hänsyn till gäldenärens samtliga tillgångar och inkomster efter avdrag för vad som ska förbehållas gäldenären för dennes och dennes familjs försörjning.

Hovrätten noterar vidare att skuldsaneringslagen inte innehåller någon motsvarighet till bestämmelserna i 5 kap. UB, där viss egendom under vissa förutsättningar kan fredas från utmätning. När det gäller ersättningar enligt 2012 års ersättningslag har dessutom lagstiftaren inte heller tänkt sig att den ska vara undantagen ens från utmätning (prop. 2011/12:60 s. 52).

Någon generell grund för att undanta ersättning enligt 2012 års ersättningslag från att tas i anspråk vid skuldsanering finns alltså inte.

Liksom underinstanserna finner hovrätten att den ersättning om 250 000 kr som R.M. erhållit medfört en väsentlig förbättring av hennes ekonomiska förhållanden, som inte kunde förutses vid beslutet om skuldsanering. Det föreligger därför förutsättningar att ompröva det tidigare skuldsaneringsbeslutet.

Slutligen, när det gäller frågan i vilken utsträckning R.M. ska förbehållas den aktuella ersättningen för sitt och sin familjs försörjningsbehov, saknar hovrätten på talan av henne anledning att frånga underinstansernas bedömningar. Överklagandet ska därför avslås.

BESLUT

Hovrätten avslår överklagandet.

Högsta domstolen

R.M. överklagade hovrättens beslut och yrkade att HD skulle avslå Centrala studiestödsnämndens ansökan om ändring av skuldsaneringen.

Centrala studiestödsnämnden och Skatteverket motsatte sig att hovrättens beslut ändrades.

En annan av borgenärerna, Incassator AB, yrkade att HD skulle upphäva beslutet om skuldsanering.

HD avgjorde målet efter föredragning.

Föredraganden, justitiesekreteraren Malin Hjalmarson, föreslog i betänkande följande beslut.

SKÄL

Bakgrund

1-4. Motsvarar i huvudsak punkterna 1-6 i HD:s beslut.

Frågan i målet

5. Huvudfrågan i målet är om utbetalning av ersättning enligt ersättningslagen, till en gäldenär som har beviljats skuldsanering, kan leda till omprövning av beslutet om skuldsanering.

Förutsättningarna för och innebörden av ett beslut om skuldsanering

6. Prövningen ska ske enligt skuldsaneringslagen (2006:548), nedan skuldsaneringslagen. Sedan den 1 november 2016 gäller dock en ny skuldsaneringslag (2016:675). Den nya lagen innebär inga ändringar som har betydelse i detta mål.

7. Ett beslut om skuldsanering innebär att en gäldenär helt eller delvis befrias från ansvar för betalningen av de skulder som omfattas av skuldsaneringen (1 och 23 §§ skuldsaneringslagen, numera 1 och 47 §§). Enligt 4 § skuldsaneringslagen får skuldsanering beviljas en gäldenär som är på obestånd och så skuldsatt att han eller hon inte kan antas ha förmåga att betala sina skulder inom överskådlig tid, om det är skäligt med hänsyn till gäldenärens personliga och ekonomiska förhållanden att skuldsanering beviljas (numera 7 och 9 §§). I förarbetena understryks att frågan om det är skäligt att bevilja skuldsanering ska avgöras efter en helhetsbedömning (se prop. 1993/94:123 s. 96, prop. 2005/06:124 s. 41 f. och HD:s beslut den 19 oktober 2017, mål nr Ö 4614-16 p. 13).

8. Av 9 § första stycket 3 och 4 skuldsaneringslagen (numera 29 och 33 §§) framgår att det vid en skuldsanering ska bestämmas vilket belopp som ska fördelas mellan borgenärerna och en betalningsplan som visar när och hur kvarstående belopp av varje borgenärs fordran ska betalas. I andra stycket samma bestämmelse anges att det belopp som ska fördelas ska bestämmas så att skuldsaneringen tar i anspråk gäldenärens samtliga tillgångar och inkomster efter avdrag för vad som ska förbehållas gäldenären för dennes och dennes familjs försörjning.

Syftet med skuldsaneringsinstitutet

9. Det huvudsakliga syftet med skuldsaneringsinstitutet är att vara rehabiliterande på så vis att svårt skuldsatta människor kan få möjlighet till en ekonomisk omstart. I förarbetena påpekas dock att det rehabiliterande syftet måste vägas mot de enskilda borge-närernas berättigade intresse av att få behålla sin fordringsrätt intakt. Skuldsaneringsinstitutet har utformats på så sätt att det ska gynna både gäldenären och borgenärerna genom att

gäldenären kan komma att betala åtminstone någon del av sina skulder. (Se prop. 1993/94:123 s. 73, och Hellners och Mellqvist, Skuldsaneringslagen, En kommentar, Zeteo, den 14 december 2017, kommentaren till 4 §.)

10. I förarbetena betonades att ett skuldsaneringssystem inte får skada den allmänna betalningsmoralen och att skuldsanering är något extraordinärt som kan tillgripas endast i situationer med extrema skuldsättningsproblem. Inte heller får beviljandet av skuldsanering verka stötande från allmän synpunkt. (Se prop. 1993/94:123 s. 73 och 77 f.) Förarbetsuttalandena ger stöd för att skälighetsbedömningen ska göras ur ett samhälleligt perspektiv. Bedömningen av vad som kan anses stötande kan alltså inte direkt återföras på hur borgenärer och andra kan tänkas reagera i det enskilda fallet. I stället får bedömningen ta sikte på vad som med hänsyn till relevanta intressen kan anses godtagbart från samhällets synpunkt. (Jfr HD:s beslut den 19 oktober 2017, Ö 4614-16, p. 14.)

Omprövning av ett beslut om skuldsanering

11-13. Motsvarar i huvudsak punkterna 11 och 12 i HD:s beslut.

Frågan om omprövning ska ske ska avgöras efter en helhetsbedömning

14 och 15. Motsvarar i huvudsak punkterna 14 och 15 i HD:s beslut.

16. I det nu aktuella målet aktualiseras vid en sådan bedömning främst frågan om vad förbättringen beror på eller snarare vad det är för slags ersättning som har medfört förbättringen och vad den ersättningen har för syfte och karaktär.

Ersättning enligt ersättningslagen

17-19. Motsvarar i huvudsak punkterna 16 och 17 i HD:s beslut.

20. Syftet med ersättningen är att vara en symbolisk personlig upprättelse för och ett erkännande av att den enskilde utsatts för övergrepp och försummelser av allvarlig art. Ersättningen är inte en skadeståndsrättslig kompensation för en konkret skada. I förarbetena framhålls att möjligheten till ersättning är ett högst exceptionellt undantag från den normala rättsordningen. (Se prop. 2011/12:160 s. 27 ff.)

En ersättning av ex gratia-karaktär

21. Regeringen kan i vissa situationer besluta om ersättning ex gratia. Sådana beslut grundar sig inte på någon lagbestämmelse utan på den möjlighet som regering och riksdag enligt praxis har att besluta om kompensation i visst fall till enskilda personer. Ibland utgår sådan kompensation på grund av ändrade värderingar sedan en lagstiftning tillämpats, men oftare betalas den på grund av omständigheter i det särskilda fallet, såsom när lagen ändrats efter det att en myndighet orsakat skadan eller när annars staten varit inblandad i ett händelseförlopp utan att det finns grund för skadeståndsskyldighet. (Jfr prop. 2011/12:160 s. 90 ff., prop. 2017/18:64 s. 11 och Bengtsson, Om ex gratia-ersättning, SvJT 2009 s. 325.)

22. Ersättningen enligt ersättningslagen är, trots lagformen, att betrakta som en ersättning av ex gratia-karaktär (jfr Lagrådets yttrande i prop. 2011/12:160 s. 90 ff., prop. 2017/18:64 s. 11 och 61 och Bengtsson, Problem kring en ersättningslagstiftning, SvJT 2013 s. 289). Ersättningen har även vissa likheter med ideellt skadestånd, närmast skadestånd för kränkning (jfr Bengtsson, Problem kring en ersättningslagstiftning, SvJT 2013 s. 289).

Bör ersättning enligt ersättningslagen leda till en omprövning av ett skuldsaneringsbeslut?

23. I skuldsaneringslagen och ersättningslagen och dess förarbeten finns inte någon bestämmelse eller något uttalande som ger uttryckligt svar på hur ersättning enligt ersättningslagen eller liknande ersättningar ska ses på när fråga om omprövning av skuldsanering aktualiseras.

24. I ersättningslagens förarbeten tas däremot upp frågan om ersättningen ska vara undantagen från utmätning. I förarbetena uttalades bl.a. följande. Eftersom rätten till ersättning är personlig och inte får överlåtas innebär det bl.a. att rätten till ersättning, enligt 5 kap. 5 § UB inte heller får utmätas. Däremot kan ersättningen efter att den har betalats ut bli föremål för utmätning. (Se prop. 2011/12:160 s. 52.)

25. I 5 kap. 7 § UB finns även ett förbud för utmätning för skadestånd av personlig art, bl.a. för kränkning av den personliga integriteten (jfr Walin m.fl., Utsökningsbalken, Zeteo, den 15 december 2017, kommentaren till 5 kap. 7 §). Sådan ersättning kan undantas från utmätning även efter att den betalats ut, om den hålls avskild. Rätten till ersättning på grund av bl.a. brott mot person har ansetts ha en så stark personlig prägel att den bör vara fredad från utmätning (jfr bl.a. NJA 2001 s. 823).

26. Utmätning skiljer sig dock från omprövning av skuldsanering. De syften och intressen som utmärker skuldsaneringsinstitutet och dess begränsade möjligheter till omprövning gör sig inte gällande på samma sätt vid utmätning som när det är fråga om omprövning av skuldsanering ska ske (jfr p. 9-11). Bestämmelserna om undantag från utmätning ger dock stöd för att egendom som har en stark personlig prägel som utgångspunkt är skyddsvärd i förhållande till en gäldenärs borgenärer.

27. Den aktuella ersättningen enligt ersättningslagen är en ersättning av ex gratia-karaktär som har en stark personlig prägel. Syftet med ersättningen är att vara en symbolisk personlig upprättelse för och ett erkännande av att den enskilde utsatts för över-grepp och försummelser av allvarlig art under tiden han eller hon var omhändertagen för samhällsvård. Rätten till ersättningen är inte överlåtbar (jfr p. 19-20 och 22). Utgångspunkten för en sådan ersättning bör vara att den är skyddsvärd i förhållande till en gäldenärs borgenärer för att inte riskera att syftet med ersättningen ska sättas åt sidan. Det finns även risk för att ett ianspråktagande av en ersättning med syftet att vara en symbolisk personlig upprättelse för samhällets tillkortakommanden skulle kunna framstå som stötande i förhållande till den som fått ersättningen och närmast uppfattas som ytterligare en kränkning.

28. Ett sådant synsätt, som skulle innebära ett hänsynstagande till att syftet med rätten till en ersättning av ex gratia-karaktär inte går förlorat, borde även vara godtagbart från samhällets synpunkt och därmed inte anses stötande mot den allmänna betalningsmoralen (jfr p. 10).

29. Detta resonemang leder till slutsatsen att en utbetalning av en ersättning av ex gratia-karaktär med stark personlig prägel till en gäldenär som har en pågående skuldsanering inte bör kunna leda till att beslutet om skuldsanering omprövas.

Bedömning i det aktuella fallet

30. När det gäller kravet på väsentlig förbättring kan konstateras att R.M. vid tidpunkten för beslutet om skuldsanering hade en total skuldbörda om cirka 430 000 kr varav cirka 300 000 kr omfattades av skuldsaneringsbeslutet. R.M:s ekonomiska förhållanden var sådana att hon hade beviljats skuldsanering utan betalningsplan. Ersättningen från Ersättningsnämnden uppgick till 250 000 kr. Vid dessa förhållanden får ersättningen anses utgöra en sådan väsentlig förbättring som avses i 24 § första stycket 5 skuldsaneringslagen. Förbättringen har även varit oförutsedd. Kraven i 24 § första stycket 5

skuldsaneringslagen för att en omprövning ska vara möjlig får därmed anses uppfylla.

31. Fråga är då om en omprövning vid en helhetsbedömning i det aktuella målet kan anses påkallad. R.M:s ekonomiska förbättring har berott på att hon fått ersättning enligt ersättningslagen. En utbetalning av en ersättning av ex gratia-karaktär med stark personlig prägel bör inte kunna leda till att beslutet om skuldsanering omprövas (jfr p. 27-29). R.M. fick ersättningen omkring två år efter beslutet om skuldsanering och enligt R.M. skulle ersättningen ha en positiv inverkan på hennes livssituation. Mot bakgrund av det anförda finns det skäl att underlåta en omprövning av skuldsaneringsbeslutet. Ansökan om omprövning av beslutet om skuldsanering ska därför lämnas utan bifall.

Rättegångskostnader

- - -

HD:S AVGÖRANDE

Med ändring av hovrättens beslut lämnar HD Centrala studiestödsnämndens (CSN) ansökan om omprövning av beslutet om skuldsanering utan bifall.

CSN ska ersätta R.M. för rättegångskostnader i HD med 15 000 kr avseende ombudsarvode. Ränta ska betalas enligt 6 § räntelagen från dagen då målet avgörs i HD till dess betalning sker.

HD (justitieråden Ann-Christine Lindeblad, Ingemar Persson, Sten Andersson, referent, och Mari Heidenborg) meddelade den 16 februari 2018 följande slutliga beslut.

SKÄL

Bakgrund

1. Kronofogdemyndigheten beslutade den 5 augusti 2013 att bevilja R.M. skuldsanering. R.M:s totala skuldbörda var då omkring 428 000 kr, varav ca 300 000 kr skulle omfattas av skuldsaneringen. Eftersom hon bedömdes sakna betalningsförmåga, innehöll beslutet inte någon betalningsplan.
2. I augusti 2015 beslutade den särskilda nämnd som prövade frågor om ersättning enligt lagen (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall (ersättningslagen) att R.M. hade rätt till ersättning av staten med 250 000 kr. Ersättningen betalades ut.
3. Med hänvisning till ersättningsbeslutet begärde en av de borgenärer vars rätt hade påverkats av skuldsaneringsbeslutet, Centrala studiestödsnämnden, att skuldsaneringsbeslutet skulle ändras.
4. Kronofogdemyndigheten beslutade i maj 2016 att ändra skuldsaneringsbeslutet. Ändringen innebar att R.M. i juni 2016 skulle betala Centrala studiestödsnämnden och övriga borgenärer sammanlagt 100 000 kr av de skulder som omfattades av skuldsaneringen. I övrigt skulle skuldsaneringen fortgå utan betalningsplan. Kronofogdemyndigheten motiverade beslutet med att R.M:s ekonomi hade förbättrats väsentligt genom ersättningsbeslutet och att förbättringen berodde på omständigheter som inte hade gått att förutse när beslutet om skuldsanering fattades. Myndigheten uttalade vidare att R.M. visserligen hade anförut flera beaktansvärda skäl till att ersättningen inte ska komma hennes borgenärer till del men att det skulle kunna anses stötande att inte lägga ut någon del av ersättningen på borgenärerna.
5. R.M. överklagade Kronofogdemyndighetens beslut och yrkade att det skulle upphävas. Tingsrätten avslog överklagandet.

6. Även hovrätten har avslagit R.M:s överklagande. Hovrätten har bl.a. uttalat att det inte finns någon generell grund för att undanta ersättning enligt ersättningslagen från att tas i anspråk vid skuldsanering och att det, på talan av R.M., saknas anledning att frångå Kronofogdemyndighetens och tingsrättens bedömningar.

Incassator AB:s yrkande

7. Incassator AB:s yrkande om att beslutet om skuldsanering ska upphävas har framställts först i HD. Det finns därför inte förutsättningar att ta upp yrkandet till prövning och det ska således avvisas.

Frågan i målet

8. Huvudfrågan i målet är huruvida ett beslut om skuldsanering ska ändras med anledning av att gäldenären, R.M., har erhållit ersättning enligt ersättningslagen.

Huvuddragen i och syftet med ett skuldsaneringsförfarande

9. Bestämmelser om skuldsanering finns idag i skuldsaneringslagen (2016:675). När R.M. beviljades skuldsanering gällde i stället skuldsaneringslagen (2006:548). Eftersom beslutet att bevilja henne skuldsanering fick laga kraft redan år 2013, ska - såsom följer av punkten 4 i övergångs-bestämmelserna till 2016 års skuldsaneringslag - frågan om ändring av beslutet bedömas enligt 2006 års skuldsaneringslag. Regleringen i de båda lagarna är dock, i nu aktuella avseenden, i sak densamma.

10. Ett huvudsyfte med ett skuldsaneringsförfarande är att ge svårt skuldsatta personer möjlighet att komma ur sina ekonomiska problem och därmed få en möjlighet till ett drägligare och mer samhällsnyttigt liv. Samtidigt ska skuldsaneringen gynna borgenärskollektivet genom att gäldenären betalar åtminstone någon del av sina skulder. Detta åstadkoms genom att gäldenären under en begränsad tid, normalt fem år, får förbehålla sig ett begränsat belopp för sin och sin familjs försörjning, medan överskottet fördelas mellan borgenärerna i enlighet med en i skuldsaneringsbeslutet angiven betalningsplan. Genom förfarandet befrias gäldenären från ansvaret för de skulder som omfattas av skuldsaneringen och som betalningsplanen inte ålägger honom eller henne att betala. Om gäldenären bedöms sakna betalningsförmåga, fastställs ingen betalningsplan; gäldenären befrias då från ansvaret för samtliga skulder som omfattas av skuldsaneringen.

Omprövning av skuldsanering

11. I lagstiftningens förarbeten framhålls att skuldsaneringsinstitutet bör vara definitivt till sin karaktär. Möjligheterna att i efterhand upphäva eller ändra en beviljad skuldsanering är därför begränsade (se prop. 1993/94:123 s. 78 och 171). Det har emellertid ansetts ofrånkomligt att göra vissa undantag. Detta har föranlett bestämmelser om omprövning, vilka i 2006 års skuldsaneringslag finns i 24 § (jfr numera 48 § i 2016 års skuldsaneringslag). Den grundläggande tankegången bakom bestämmelserna är att ett beslut om skuldsanering ska ändras endast om ett upprätthållande av beslutet skulle framstå som skadligt för den allmänna betalningsmoralen (se NJA 2011 s. 957 p. 6).

12. I 24 § första stycket 5 i 2006 års skuldsaneringslag föreskrivs att Kronofogdemyndigheten kan upphäva eller ändra ett beslut om skuldsanering om gäldenärens ekonomiska förhållanden har väsentligen förbättrats och detta beror på omständigheter som inte kunnat förutses vid beslutet. Bestämmelsen har motiverats med att det skulle kunna uppfattas som stötande om skuldsaneringen inte kunde omprövas när gäldenären har erhållit en betydande inkomstökning, en större tipsvinst eller liknande (se a. prop. s. 172). I litteraturen har uttalats att en inkomstökning bör vara av extraordinär karaktär

för att kunna leda till ändring eller upphävande av skuldsaneringen (se Trygve Hellners & Mikael Mellqvist, Skuldsaneringslagen, En kommentar till 2006 års lag, 2 uppl., 2011, s. 249). I rättsfallet NJA 2005 s. 303 föranledde en ökning av gäldenärens månadsinkomst från 18 000 kr till 32 000 kr en ändring av det tidigare skuldsaneringsbeslutet och i NJA 2011 s. 957 ändrades ett skuldsaneringsbeslut sedan gäldenären hade avstått från ett arv om 500 000 kr.

13. Vad som nu sagts innebär att en förbättring av gäldenärens ekonomiska förhållanden kan medföra att skuldsaneringsbeslutet ska upphävas eller ändras men att detta förutsätter att förbättringen är på visst sätt kvalificerad. Att förbättringen, om den hade inträffat före skuldsaneringsbeslutet, skulle ha utgjort hinder mot skuldsanering, ska inte utan vidare leda till att beslutet upphävs eller ändras.

Frågan om omprövning ska avgöras efter en helhetsbedömning

14. Att gäldenärens ekonomi har förbättrats på det sätt som sägs i 24 § första stycket 5 skuldsaneringslagen är en förutsättning för att en skuldsanering ska kunna ändras, men det betyder inte att ändring ska ske. Såsom HD har konstaterat i rättsfallet NJA 2011 s. 957 p. 8 finns det en möjlighet att underlåta en ändring, om en sådan vid en helhetsbedömning inte är påkallad.

15. Av betydelse vid den bedömningen kan vara inte endast i vilken grad gäldenärens ekonomiska situation har förbättrats, utan också vad förbättringen beror på, hur snart den har inträffat och hur den har inverkat på gäldenärens livssituation. Att gäldenären genom ett långsiktigt och målmedvetet arbete under en längre tid har lyckats förbättra sin ekonomi långt över förväntan behöver exempelvis inte vara att bedöma på samma sätt som om gäldenären en kort tid efter skuldsaneringen har uppnått motsvarande förbättring genom en lotterivinst. (Se NJA 2011 s. 957 p. 9.) Bedömningen måste göras i ljuset av syftet med bestämmelserna om omprövning, nämligen att undvika för den allmänna betalningsmoralen skadliga konsekvenser.

Ersättning enligt ersättningslagen

16. Enligt 1 och 2 §§ ersättningslagen har den som någon gång under perioden 1920-1980 var omhändertagen för samhällsvård enligt viss särskilt angiven lagstiftning rätt till ersättning av staten med 250 000 kr, om det kan antas att han eller hon utsattes för övergrepp eller försummelser av allvarig art i samband med vården. Ansökan om ersättning kunde göras fram till och med den 31 december 2014 och prövades av en särskild nämnd (4 och 5 §§ ersättningslagen).

17. Av 3 § ersättningslagen framgår att rätten till ersättning är personlig och inte får överlåtas. Enligt 16 § ska ersättningen undantas vid beräkningen av vissa inkomstprövade förmåner och bidrag. Detta har motiverats med att övergreppen eller försummelserna, som har föranlett ersättningen, har påverkat de drabbades livssituation även i vuxen ålder (se prop. 2011/12:160 s. 51 f.).

18. Enligt lagens förarbeten är syftet med ersättningen att ge den enskilde en symbolisk personlig upprättelse för och ett erkännande av att han eller hon har utsatts för övergrepp och försummelser av allvarig art. Ersättningen är inte avsedd att utgöra en skadeståndsrättslig kompensation för en konkret skada. (Se prop. 2011/12:160 s. 27 ff.) Den torde närmast kunna betecknas som ett särskilt slag av kränkningserättning av ex gratia-karaktär, som dock bestäms i en särskild, i lag reglerad, ordning (jfr Lagrådets yttrande i a. prop. s. 90 ff. och Bertil Bengtsson, Problem kring en ersättningslagstiftning, SvJT 2013 s. 289).

Ersättning enligt ersättningslagen är inte generellt skyddad mot den ersättningsberättigades borgenärer

19. Skuldsaneringslagen innehåller inte några bestämmelser om att vissa slag av ersättningar, t.ex. ersättning enligt ersättningslagen, ska förbehållas gäldenären.

20. Eftersom rätten till ersättning enligt ersättningslagen inte får överlåtas, kan beslutad ersättning inte utmätas förrän den har betalats ut. Detta följer av 5 kap. 5 § UB och vad som där sägs om att egendom som inte får överlåtas inte heller får utmätas. Detta utmätningsskydd upphör i och med att ersättningen betalas ut (jfr prop. 2011/12:160 s. 52). Även utbetald ersättning får dock anses åtnjuta ett visst skydd mot utmätning. Det sammanhänger med att det är fråga om medel som bör jämföras med utbetalt skadestånd för personskada och som därför, enligt 5 kap. 7 § andra stycket UB inte får utmätas om de hålls avskilda och mindre än två år har förflutit från det att utbetalning skedde. Det förhållandet att ersättningen i viss utsträckning är skyddad mot utmätning innebär emellertid inte att man generellt ska bortse från ersättningen vid en bedömning av om en beslutad skuldsanering ska ändras till gäldenärens nackdel.

Ersättningens särskilda karaktär ska beaktas vid en omprövning enligt skuldsaneringslagen

21. Ersättningens särskilda karaktär och de syften som ligger till grund för ersättningslagen medför dock att det i det enskilda fallet inte behöver få några för den allmänna betalningsmoralen skadliga konsekvenser om gäldenären får behålla hela eller delar av ersättningen. Detta bör beaktas vid den helhetsbedömning som ska göras innan en skuldsanering ändras (jfr p. 15) och det kan, tillsammans med andra omständigheter, medföra att skuldsaneringsbeslutet ska stå fast.

Bedömningen i detta fall

22. Utbetalningen av ersättningen till R.M. har inneburit en väsentlig förbättring av hennes ekonomiska förhållanden. Förbättringen kunde inte förutses vid tiden för beslutet om skuldsanering. De i 24 § första stycket 5 i 2006 års skuldsaneringslag angivna villkoren för ändring av skuldsaneringsbeslutet är därmed uppfyllda.

23. Vid en helhetsbedömning av om en ändring av skuldsaneringsbeslutet är påkallad bör emellertid beaktas följande. Ersättningen har varit av särskilt slag, avsedd att kompensera R.M. för personligt lidande som lagstiftaren har funnit angeläget att de drabbade får upprättelse för. Trots att beloppet i och för sig är betydande har det inte inneburit någon mera påtaglig förändring av R.M:s livssituation; även om hon får tillgodogöra sig hela beloppet framstår hennes ekonomiska förhållanden fortfarande, sedda i ett längre perspektiv, som bräckliga. Vid en helhetsbedömning kan det inte anses stötande att skuldsaneringsbeslutet får bestå oförändrat.

24. Det finns därför inte skäl att ändra skuldsaneringsbeslutet. Centrala studiestödsnämndens begäran om sådan ändring ska alltså lämnas utan bifall.

Rättegångskostnader

25. I förarbetena till skuldsaneringslagen har uttalats att huvudregeln i skuldsaneringsärenden bör vara att såväl gäldenären som borgenärerna svarar för sina egna kostnader. Vad gäller gäldenärens kostnader har denna huvudregel motiverats med att gäldenären kan få hjälp från andra instanser under förfarandets gång. (Se prop. 1993/94:123 s. 162 f.) Dessa uttalanden kan inte anses utesluta att viss kostnadsfördelning sker. När ett skuldsaneringsärende handläggs i domstol ska 32 § lagen (1996:242) om domstolsärenden tillämpas. Enligt den paragrafen får domstolen med tillämpning av 18 kap. RB förplikta den ena parten att ersätta den andra parten

för kostnader i ärendet. Det anses att bestämmelsen bör tillämpas när det har förekommit en intresse motsättning mellan parterna (jfr NJA 1979 s. 164).

26. I målet finns en tydlig intresse motsättning mellan R.M. å ena sidan, och sökanden i omprövningsärendet, Centrala studiestöds-nämnden, å den andra. Mot bakgrund av att målet gäller en speciell fråga som inte är reglerad i lag eller tidigare har prövats i högre rätt har R.M. inte kunnat förvänta sig att få hjälp av andra samhällsinstitutioner. Det talar för att nämnden bör förpliktas att ersätta hennes kostnader.

27. 32 § ärendelagen är tillämplig enbart i ärenden där enskilda är motparter till varandra. Centrala studiestödsnämnden uppträder i detta fall inte som enskild borgenär utan som företrädare för det allmänna och kan därför inte förpliktas betala ersättning för rättegångskostnader genom en tillämpning av 32 § ärendelagen. I rättsfallet NJA 2015 s. 374 - som gällde utmätning - har emellertid ansetts att företrädare för staten i vissa fall kan åläggas att ersätta motparten för rättegångskostnader. Det har skett med hänvisning till 2 kap. 11 § RF och vad som där sägs om rätten till en rättvis rättegång. En förutsättning är att kostnaderna har varit befogade med hänsyn till sakens beskaffenhet. Det har ansetts att man vid bedömningen ska väga in att handläggningen enligt ärendelagen är förenklad.

28. Med hänsyn till omständigheterna kan det antas att R.M. skulle ha haft svårt att tillvarata sin rätt i HD utan att anlita ett juridiskt skolat ombud. Det finns därför skäl att förplikta Centrala studiestödsnämnden att ersätta henne för ombudskostnader i HD. Om beloppet råder inte tvist.

HD:S AVGÖRANDE

HD avvisar Incassator AB:s yrkande om att Kronofogdemyndighetens beslut om skuldsanering den 5 augusti 2013 ska upphävas.

Med ändring av hovrättens beslut lämnar HD Centrala studiestödsnämndens ansökan om ändring av beslutet om skuldsanering utan bifall.

Centrala studiestödsnämnden ska ersätta R.M. för rättegångskostnader i HD med 15 000 kr avseende ombudsarvode samt ränta enligt 6 § räntelagen från dagen för detta beslut till dess betalning sker.

Justitierådet Petter Asp var skiljaktig och anförde.

R.M. har efter beslutet om skuldsanering erhållit en ersättning på 250 000 kr enligt lagen (2012:663) om ersättning på grund av övergrepp eller försummelser i samhällsvården av barn och unga i vissa fall. Hennes ekonomiska förhållanden måste därigenom anses väsentligen ha förbättrats på grund av omständigheter som inte kunnat förutses vid beslutet. Ersättningen är inte sådan att den generellt bör undantas vid bedömning av om ändring ska ske. De förutsättningar för ändring som uppställs i 24 § första stycket 5 skuldsaneringslagen (2006:548) är alltså uppfyllda.

Också när förutsättningarna för ändring är uppfyllda finns ett visst utrymme för en diskretionär bedömning (se NJA 2011 s. 957 p. 8 och 9). Huruvida en ändring ska ske när de uppställda förutsättningarna är uppfyllda är alltså delvis en bedömningsfråga.

Även om det med hänsyn till skuldsaneringsinstitutets syfte finns anledning till viss restriktivitet när det gäller att ändra redan fattade beslut, måste omständigheterna i detta fall - där gäldenären erhållit ett engångsbelopp som nästan motsvarar de skulder som ingår i skuldsaneringen - anses vara sådana att en ändring är påkallad (jfr de bedömningar som gjorts i NJA 2005 s. 303 och NJA 2011 s. 957). Borgenärerna bör alltså få del av det ökade betalningsutrymme. Samtidigt bör, med hänsyn till framför allt ersättningens karaktär, en inte obetydlig summa förbehållas R.M. Skäl saknas att beträffande

fördelningen frångå den bedömning som Kronofogdemyndigheten har gjort.
Överklagandet ska därför avslås.

Sökord: Skuldsanering; Omprövning av skuldsanering
